

Grażyna Rybicka

Rola sądowego kuratora zawodowego w przygotowaniu skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego w świetle art. 164 i 165 k.k.w.

Zgodnie z art. 164 k.k.w.¹ komisja penitencjarna może ustalić (za zgodą skazanego) okres do 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed wykonaniem kary, niezbędny na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, a zwłaszcza do nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym lub podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w. Taki okres może ustalić również sąd penitencjarny w postanowieniu o warunkowym zwolnieniu lub o odmowie jego udzielenia, jeżeli uzna to za niezbędne.

W okresie przygotowywania skazanego do życia na wolności skazany powinien w miarę możliwości odbywać karę pozbawienia wolności we właściwym zakładzie karnym, położonym najbliżej przyszłego stałego miejsca pobytu. Może w tym czasie korzystać z przepustek, zwłaszcza w celu podejmowania starań o uzyskanie po zwolnieniu odpowiednich możliwości zamieszkania i pracy. Czas przebywania na przepustkach nie może przekraczać łącznie 14 dni (art. 165 k.k.w.). Zgodnie z komentarzem Kazimierza Postulskiego cel wyznaczenia tego okresu jest ściśle związany ze wskazanymi w Kodeksie karnym wykonawczym celami wykonywania kary pozbawienia wolności określonymi jako „wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa” (art. 67 k.k.w.). Poddanie się przez skazanego realizacji tego celu ma zaowocować jego społeczną readaptacją, przestrzeganiem porządku prawnego, w szczególności niepopelnianiem nowych przestępstw. Mówiąc inaczej, ma na celu nauczenie skazanego życia na wolności². Część skazanych przygotowywanych do życia po opuszczeniu

1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

2 Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 556–559.

zakładu karnego na podstawie art. 164 k.k.w. opuszcza zakład karny w ramach warunkowego zwolnienia, ale nie każdy skazany może z tej instytucji skorzystać. Podstawową funkcją warunkowego zwolnienia jest ułatwienie readaptacji społecznej skazanemu. Sąd może jednak warunkowo zwolnić skazanego z odbywania reszty kary tylko wówczas, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa oraz zachowanie po jego popełnieniu i w czasie odbywania kary uzasadniają przekonanie, że skazany po zwolnieniu z zakładu karnego będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego i przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa (art. 77 k.k.), czyli jeśli prognoza kryminologiczna jest pozytywna. Tak więc część skazanych, którzy byli przygotowywani do życia na wolności, opuszcza zakłady karne na koniec kary. Biorąc pod uwagę, że skazany nie wszystkie problemy może rozwiązać sam lub przy udziale administracji zakładu karnego, ustawodawca dał mu możliwość korzystania w tym czasie ze wsparcia kuratora oraz przedstawicieli stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji, których celem działania jest pomoc skazanym w readaptacji społecznej oraz kościołów i innych związków wyznaniowych oraz osób godnych zaufania (art. 38 § 1 k.k.w.). Na tych instytucjach ciąży obowiązek bycia przewodnikiem skazanych na ich drodze ku wolności³. Z praktyki oraz z przeprowadzonych badań Małgorzaty Kiryluk⁴ wynika, że udział kuratorów w przygotowaniu skazanego do życia na wolności jest dużo większy niż udział przedstawicieli określonych w art. 38 § 1 k.k.w.

Z danych statystycznych sporządzanych przez zespoły kuratorskie wynika, że liczba spraw dotyczących przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, wpływająca do zespołów kuratorskich jest coraz większa, ale statystyka kuratorska nie przewiduje podziału spraw na te, które dotyczą przygotowania skazanego do życia na 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem oraz skazanych przygotowywanych do życia po opuszczeniu zakładu karnego na koniec kary.

Tabela 1. Liczba spraw które wpłynęły do zespołów kuratorskich w 2015 r.

Rok	Liczba spraw dotyczących przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego na podstawie art.164 k.k.w., które wpłynęły do zespołów kuratorskich	Liczba osób skazanych, korzystających z przepustek udzielonych w ramach art. 165 k.k.w.	Liczba wniosków o warunkowe zwolnienie złożona do sądów penitencjarnych
2012	1554	479	48 459
2013	1982	866	47 864
2014	2221	916	44 446
2015	3777	1125	42 085

Źródło: Sprawozdania statystyczne Ms S40, Biuro Penitencjarne CZSW.

3 T. Jedynek, K. Stasiak, *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2008, s. 290.

4 M. Kiryluk, *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Biuletyn RPO Nr 42, Warszawa 2000, s. 366.

Z danych w Tabeli 1 wynika, że w roku 2015 wpłynęło do zespołów kuratorskich ponad dwukrotnie więcej spraw dotyczących przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego na podstawie art. 164 k.k.w. niż w roku 2012 i choć liczba tego rodzaju spraw rośnie, nie przekłada się to na liczbę wniosków o warunkowe zwolnienie, które zostały skierowane do sądów penitencjarnych, ponieważ liczba złożonych wniosków o warunkowe zwolnienie uległa zmniejszeniu (w kolumnie 4 przedstawiono łączną liczbę wniosków złożonych zarówno przez skazanych, jak i przez dyrektora zakładu karnego, prokuratora, kuratora i inne podmioty).

Z powyższych danych wynika również, że nie wszyscy skazani przygotowywani na podstawie art. 164 k.k.w. korzystali w okresie przygotowania z przepustek, ale ich liczba rośnie proporcjonalnie do liczby spraw z art. 164 k.k.w.

Tabela 2. Liczba wniosków o warunkowe predterminowe zwolnienie w latach 2012–2015

Rok	Liczba wniosków o warunkowe zwolnienie złożona do sądów penitencjarnych	Liczba uwzględnionych przez sądy penitencjarne wniosków w przedmiocie warunkowego zwolnienia	Liczba dozorów wobec warunkowo zwolnionych, które wpłynęły do zespołów kuratorskich
2012	48 459	22 922	26 506 (23 847)
2013	47 864	21 981	30 829 (23 924)
2014	44 446	18 238	22 350 (19 554)
2015	42 085	16 548	25 194 (18 076)

Źródło: Sprawozdania statystyczne Ms S10 o oraz Ms S40.

Dane w Tabeli 2 wskazują, że w związku z mniejszą liczbą składanych wniosków o warunkowe zwolnienie, zmniejszyła się też liczba wniosków uwzględnionych przez sądy penitencjarne, a tym samym zmniejszeniu uległa liczba dozorów wobec warunkowo zwolnionych, które wpłynęły do zespołów kuratorskich. Z uwagi na reorganizację sądów⁵ w latach 2012 i 2014 dane statystyczne dotyczące całego wpływu spraw dotyczą również tych, które były zakreslane i ponownie wpisywane. Biorąc pod uwagę te wartości, trudno byłoby o poprawne dane porównawcze. Dane w nawiasach w kolumnie Nr 4 nie uwzględniają liczby dozorów, które wpłynęły do zespołów kuratorskich z innych zespołów i tylko te dane można porównywać.

Nie prowadzi się rejestracji danych statystycznych, które mogłyby zobrazować liczbę skazanych, którzy zostali warunkowo zwolnieni i oddani pod dozór kuratora, a wcześniej byli przygotowywani do życia po opuszczeniu zakładu karnego w ramach art. 164 k.k.w. Trudno więc dokonać obiektywnej oceny skuteczności

5 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2012 r. w sprawie zniesienia niektórych sądów rejonowych (Dz.U. z 2012 r., poz. 1112), rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 października 2014 r. w sprawie utworzenia niektórych sądów rejonowych (Dz.U. z 2014 r., poz. 1404).

tej instytucji przy udziale kuratora sądowego, ponieważ tylko w przypadku oddania skazanego pod dozór kuratora, program wolnościowy opracowany podczas przygotowania skazanego do życia na wolności jest realizowany przy współudziale właściwego kuratora sprawującego dozór wobec osoby warunkowo zwolnionej. W przypadku skazanych opuszczających zakłady karne na koniec kary kurator nie ma możliwości realizowania takiego programu.

Zakres działania sądowego kuratora zawodowego określa art. 173 k.k.w. Sądowy kurator zawodowy m.in. organizuje i prowadzi działania mające na celu pomoc skazanemu w społecznej readaptacji i zapobieżenie jego powrotowi do przestępstwa [...], a jednym ze szczególnych obowiązków należących do kuratora jest podejmowanie czynności mających na celu przygotowanie skazanego do zwolnienia z zakładu karnego (art. 173 § 2 pkt 12 k.k.w.).

W aspekcie resocjalizacyjnym celem pracy kuratora jest utrzymanie prawidłowego funkcjonowania skazanego w życiu rodzinnym, społecznym i zawodowym oraz nawiązanie pozytywnych relacji interpersonalnych w środowisku lokalnym. Dobrze wpisuje się w ten cel definicja zaproponowana przez Marka Konopczyńskiego⁶, według którego readaptacja społeczna skazanego to praktyczne wdrożenie skazanego do pełnienia powszechnie akceptowanych ról życiowych i społecznych. Osoba skazana powinna mieć szansę, aby czynnie uczestniczy w procesie inkluzyjnej, odbudować lub wypracować umiejętności prospołeczne i zawodowe, które są niezbędne do funkcjonowania w rodzinie, grupie społecznej i zawodowej. Włączenie podopiecznego w ten proces oraz praca na jego zasobach i potencjałach może doprowadzić do pomyślnego zakończenia kary w kontekście wychowawczym. Zapobieganie powrotności do przestępstwa powinno opierać się na nauce współodpowiedzialności i współuczestniczenia w życiu społeczności, połączonej z podniesieniem samooceny i poczucia własnej wartości oraz aktywnym zaangażowaniem w poprawę własnej sytuacji⁷.

Przepis art. 164 § 1 i 2 k.k.w. stanowi podstawę prawną działania kuratora sądowego na terenie zakładu karnego lub aresztu śledczego, w którym wykonywana jest kara pozbawienia wolności. Decyzja komisji penitencjarnej lub orzeczenie sądu penitencjarnego stanowi podstawę legitymującą kuratora do kontaktu z konkretnym skazanym, zbierania informacji o nim oraz pobytu kuratora w zakładzie karnym. Kuratorem właściwym do przygotowania skazanego do życia na wolności jest kurator odpowiedni ze względu na miejsce położenia jednostki penitencjarnej, w której skazany przebywa⁸.

Kurator zawodowy podejmuje czynności po otrzymaniu decyzji komisji penitencjarnej lub orzeczenia sądu penitencjarnego:

-
- 6 Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności, Informacja o kontroli NIK, 2014, s. 5.
 - 7 A. Kieszowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych, Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012, s. 215–222.
 - 8 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 335).

- a) nawiązuje osobisty kontakt ze skazanym;
- b) przeprowadza analizę dostępnej dokumentacji o skazanym, rozpoznaje sytuację rodzinną oraz środowiskową skazanego i w oparciu o zebrany materiał opracowuje program wolnościowy dla skazanego;
- c) przygotowuje środowisko rodzinne i społeczne do powrotu skazanego;
- d) współorganizuje pomoc postpenitencjarną poprzez rozpoznanie potrzeb skazanego i jego rodziny oraz kształtowanie umiejętności samodzielnego rozwiązywania trudności życiowych, współdziałając ze skazanym i służbą penitencjarną zakładów karnych, a ponadto organami administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w.;
- e) w razie potrzeby współdziała ze stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami, instytucjami i innymi podmiotami, których celem działania jest pomoc w readaptacji społecznej skazanych;
- f) współpracuje z komisją penitencjarną.

W wykonywaniu zadań zmierzających do przygotowania skazanego do życia po opuszczeniu zakładu karnego sprzyjają kuratorowi zawodowemu uprawnienia:

- a) możliwość odwiedzania skazanego w jego miejscu zamieszkania lub pobytu, a także zakładach zamkniętych (art. 3 pkt 1 i art. 9 pkt 1 ustawy o kuratorach sądowych);
- b) możliwość przeglądania akt sądowych oraz dostępu do dokumentacji dotyczącej skazanego, w tym akt sądowych i penitencjarnych (art. 9 pkt 4 ustawy o kuratorach sądowych);
- c) składanie do sądu wniosków o przerwę w odbywaniu kary oraz o warunkowe zwolnienie (art. 173 § 2 pkt 6 i 7 k.k.w.);
- d) przeprowadzanie na żądanie uprawnionych organów postępowania wykonawczego, wywiadów środowiskowych (art. 173 § 2 pkt 13 k.k.w.);
- e) udzielanie pomocy postpenitencjarnej (art. 173 § 2 pkt 10 k.k.w.).

Kurator nie powinien przejmować obowiązków ciężących na wychowawcach, psychologach, dyrektorze oraz komisji penitencjarnej zakładu karnego, a jego praca powinna polegać przede wszystkim na opracowaniu i realizowaniu tzw. programu wolnościowego opracowanego w porozumieniu ze skazanym. Program wolnościowy w szczególności powinien uwzględniać te płaszczyzny pomocy skazanemu, które wymagają działań poza zakładem karnym i nie mogą być zrealizowane przez zakład karny czy samego skazanego. Powinien również zawierać plan pomocy finansowej ze środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej.

Jedną z najważniejszych zasad w pracy ze skazanym jest indywidualne podejście do każdego skazanego. Kurator sądowy ustala ze skazanym zakres niezbędnej pomocy w społecznej readaptacji i sposób jej udzielenia. Według Aleksandry Iwanowskiej⁹ przygotowanie skazanego do zwolnienia z zakładu karnego można

9 A. Iwanowska, Zespół „Krajowy Mechanizm Prewencji” w Biurze RPO, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Warszawa 2013, s. 76.

uznać za pracę z indywidualnym przypadkiem, czyli modelowy przebieg okresu przygotowania do zwolnienia powinien obejmować trzy podstawowe etapy: zdiagnozowanie problemów, które mogą utrudniać skazanemu społeczną readaptację, opracowanie programu wolnościowego (kontrakt) oraz realizację programu. W celu zdiagnozowania problemów skazanego kurator powinien mieć dostęp do dokumentacji zgromadzonej w aktach osobowych więźnia, aktach sprawy karnej, ale także w programie indywidualnego oddziaływania oraz do treści wywiadów środowiskowych przeprowadzanych najczęściej przez kuratorów sądowych w miejscu zamieszkania skazanego. Istotną rolę odgrywają również rozmowy z rodziną skazanego. Wykonując czynności związane z przygotowaniem skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, szczególnie w pierwszej fazie, kurator zawodowy może zwrócić się z wnioskiem do sądu o zarządzenie sporządzenia wywiadu środowiskowego (art. 14 § 1 k.k.w.), w zakresie dotyczącym rozpoznania sytuacji rodzinnej oraz środowiskowej skazanego, przez innego kuratora, właściwego ze względu na miejsce stałego pobytu skazanego. Również w obrębie przygotowania środowiska rodzinnego i społecznego do powrotu skazanego kurator właściwy ze względu na położenie jednostki penitencjarnej może korzystać z pomocy kuratora właściwego dla miejsca zamieszkania skazanego¹⁰.

Skazany realizujący program wolnościowy zawiera z kuratorem rodzaj kontraktu, dlatego też powinien podporządkować się poleceniom oraz być świadomym ingerencji kuratora w osobiste sfery życia. Zastosowanie tej formy pomocy skazanemu w zasadzie powinno dotyczyć tylko tych skazanych, którzy sami nie poradzą sobie z czekającymi na wolności problemami, ale równocześnie godzą się na wzięcie odpowiedzialności za swoją przyszłość. Dlatego też okres ten jest ustalany tylko za zgodą skazanego¹¹.

Czas niezbędny do przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu to specyficzna faza końcowa odbywania kary pozbawienia wolności. Dlatego też potrzeba udzielenia skazanemu pomocy w społecznej readaptacji powinna być oceniana przede wszystkim pod kątem właściwości i warunków życia skazanego czekających go poza zakładem karnym. Właściwości skazanego będące utrudnieniem w społecznej readaptacji mogą polegać na obawach i lękach związanych z tym, co go czeka po opuszczeniu jednostki penitencjarnej, brakiem kwalifikacji zawodowych, niewyleczeniem schorzenia lub kalectwem czy też zaawansowanym wiekiem. Nie mniejsze trudności mogą sprawiać skazanemu sytuacje, z którymi zetknie się na wolności, takie jak brak mieszkania, pracy lub rodziny, która stanowi w życiu człowieka naturalne oparcie¹².

10 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 335).

11 W. Liszke, *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, „Probacja” 2009, Nr 3–4, s. 115–116.

12 T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1999.

W razie opuszczenia zakładu karnego przez skazanego, wobec którego zastosowano warunkowe przedterminowe zwolnienie, dokumentację zgromadzoną przez kuratora w związku z okresem przygotowania skazanego do opuszczenia zakładu karnego należy przekazać do zespołu właściwego ze względu na miejsce stałego pobytu skazanego.

Kierownik zespołu przydziela sprawę temu kuratorowi, który uprzednio wykonywał czynności dotyczące przygotowania środowiska rodzinnego i społecznego do powrotu skazanego lub sporządzał wywiad środowiskowy. Taki sposób przydziału sprawy powinien ułatwić realizację opracowanego programu wolnościowego. W przypadku skazanego, który opuścił zakład karny na koniec kary, nie wskazano w przepisach, co należy zrobić ze zgromadzoną przez kuratora dokumentacją. Kto w takim razie miałby odpowiadać za realizację przygotowanego wcześniej programu wolnościowego? Ponadto, bez względu na sposób opuszczenia zakładu karnego przez skazanego, rodzi się pytanie – jak wyegzekwować od instytucji oraz organizacji określonych art. 38 § 1 k.k.w. realizację programu wolnościowego opracowanego przez kuratora? W wynikach kontroli NIK przeprowadzonej w 2014 roku wskazano, że system społecznej readaptacji w zależności od etapu polega na przejściu realizacji świadczeń przez kolejne instytucje¹³.

W trakcie rozmów ze skazanym i jego rodziną kurator określa potrzeby skazanego, a następnie zwraca się do instytucji i organizacji, których zadaniem jest zapewnienie skazanemu godziwego startu na wolności, w celu ustalenia form pomocy postpenitencjarnej. Kurator informuje skazanego, do jakich instytucji może się zgłosić po wyjściu na wolność¹⁴. W praktyce często okazuje się, że nawet najbardziej profesjonalnie przygotowana diagnoza potrzeb, zaangażowanie kuratora oraz skazanego nie są wystarczające do realizacji programu wolnościowego, który byłby właściwy do zrealizowania postawionego celu, czyli pomocy skazanemu w jego społecznej readaptacji i zapobieżeniu powrotowi do przestępstwa, jeśli opracowany wspólnie ze skazanym program wolnościowy nie zostanie zrealizowany.

Tylko Służba Więzienna oraz kuratorzy sądowi mają szczegółowo określone przepisy wykonawcze dot. sposobu udzielania pomocy skazanym. Zasady te określa Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 września 2015 roku w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej¹⁵.

Osobom pozbawionym wolności oraz zwalnianym z zakładów karnych lub aresztów śledczych, pomocy z Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej udziela Służba Więzienna natomiast osobom zwolnionym z zakładów karnych lub aresztów śledczych, członkom ich rodzin oraz członkom rodzin osób pozbawionych wolności pomocy udzielają zawodowi kuratorzy sądowi. Właściwym kuratorem

13 Readaptacja skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności KPB-4101-006-00/2014 pkt 3.2.1, s. 21.

14 G.B. Szczygieł, *Przygotowanie skazanych do opuszczenia zakładu karnego (na przykładzie białostockiego modelu kurateli penitencjarnej)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2001, Nr 31, s. 68.

15 Dz.U. z 2015 r., poz. 1544.

sądowym jest kurator zawodowy właściwy dla miejsca pobytu osoby uprawnionej do uzyskania pomocy. W przypadku Służby Więziennej jest to również Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 roku w sprawie prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych¹⁶.

Ustawa o pomocy społecznej w art. 7 pkt 12 obowiązuje pracowników socjalnych do udzielenia pomocy w szczególności z powodu trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego. Zauważyć należy, że zgodnie z brzmieniem przepisu, pomoc ta może zostać udzielona po opuszczeniu zakładu karnego czyli nie dotyczy okresu przygotowania do opuszczenia jednostki penitencjarnej¹⁷.

W przypadku podmiotów, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w., a więc stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych, jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania, tylko te, które otrzymują dotacje celowe od dysponenta Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej na realizację zadania publicznego *Pomoc postpenitencjarna osobom pozbawionym wolności, zwalnianym z zakładów karnych i aresztów śledczych oraz członkom ich rodzin* są zobligowane do udzielania pomocy skazanym w zakresie, jaki zgłosiły przystępując do konkursu na powierzenie realizacji zadań wymienionych w art. 43 § 8 pkt 1, 2a–4 k.k.w.

Pozostałe organy i instytucje nie są zobowiązane żadnymi przepisami do szczególnego traktowania skazanych, którzy opuścili zakłady karne. Te podmioty udzielają skazanym pomocy na zasadach stosowanych wobec wszystkich osób korzystających z ich pomocy. Brak też jednej bazy danych o organizacjach i instytucjach udzielających pomocy skazanym, z których mógłby skorzystać kurator, przygotowując program wolnościowy. Kuratorzy lub kierownicy zespołów kuratorskich tworzą własne bazy agencji pośrednictwa pracy, organizacji pozarządowych, noclegowni i wykorzystują je w pracy ze skazanymi. Aleksandra Iwanowska¹⁸ zwraca uwagę na brak jednolitych standardów dotyczących form, zakresu i częstotliwości kontaktów kuratorów ze skazanymi przygotowującymi do opuszczenia zakładu karnego jak i na brak współpracy między Służbą Więzienną, kuratorami oraz pracownikami socjalnymi w zakresie przygotowania do zwolnienia. W opracowaniu tym autorka wskazuje, że w trakcie realizacji badań aktowych (40 akt), które przeprowadziła, nie udało się zidentyfikować ani jednego przypadku, w którym praca nad programem byłaby wspólnym zadaniem skazanego, wychowawcy oraz kuratora sądowego¹⁹. Prawdopodobnie wyniki byłyby różne w różnych jednostkach penitencjarnych, ale podobne wnioski można przeczytać w wynikach kontroli NIK z 2014 roku. Brakuje kompleksowego, stanowiącego ustrojową całość,

16 Dz.U. z 2013 r., poz. 1067.

17 Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 930 z późn. zm.).

18 A. Iwanowska, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.* RPO, Warszawa 2013, s. 76.

19 *Ibidem*.

systemu readaptacji społecznej skazanych oraz nie określono, kto miałby pełnić rolę koordynatora działań poszczególnych organów administracji publicznej i innych instytucji. Brak też odpowiednich unormowań, na podstawie których byłaby możliwość egzekwowania od instytucji, zrealizowania sporządzonego programu wolnościowego²⁰.

Zgodnie z art. 41 k.k.w. w celu ułatwienia społecznej readaptacji, a w szczególności przeciwdziałania powrotowi do przestępstwa, powinno udzielać się skazanym oraz ich rodzinom niezbędnej pomocy, zwłaszcza materialnej, medycznej, w znalezieniu pracy i zakwaterowaniu, a także porad prawnych. Pomocy, o której mowa, udzielają właściwe organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz kuratorzy sądowi. Pomocy tej mogą również udzielać podmioty, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w.

Jednym z warunków poprawy efektywności działań w zakresie pomocy skazanym w ich społecznej readaptacji w ramach czynności określonych w art. 164 k.k.w. jest interdyscyplinarna forma podejmowanych działań wobec skazanych. Brak odpowiedniej koordynacji działań pomocowych oraz brak koordynatora tych działań powoduje, że czynności wykonywane wobec skazanych w ramach art. 164 k.k.w. nie są odpowiednio skuteczne.

Przepis art. 75 k.k.w. daje dyrektorowi zakładu karnego możliwość zapraszania do udziału w pracach komisji penitencjarnej z głosem doradczym osób godnych zaufania, zwłaszcza przedstawicieli stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w. W mojej ocenie taką osobą mógłby być również zawodowy kurator sądowy, który brałby udział w posiedzeniach komisji penitencjarnej z głosem doradczym odnośnie do konieczności objęcia skazanego programem wolnościowym. Obecność kuratora powinna dotyczyć w szczególności rozpatrywania spraw dotyczących skazanych, którzy w przyszłości mieliby być oddani pod dozór kuratora. Ponadto, w przypadku objęcia skazanego programem wolnościowym, po spełnieniu wymagań określonych w art. 165 § 1 k.k.w., czyli po przetransportowaniu skazanego do zakładu karnego położonego najbliżej przyszłego miejsca pobytu skazanego, zakład karny mógłby organizować spotkania, w których uczestniczyliby członkowie komisji penitencjarnej, zawodowy kurator sądowy, pracownik socjalny oraz przedstawiciele innych instytucji np. doradca zawodowy czy przedstawiciel organizacji, która udziela pomocy skazanym na danym terenie. Program wolnościowy przygotowany wspólnie przez przedstawicieli powyższych instytucji w porozumieniu ze skazanym byłby programem realnym do zrealizowania. W przypadku skazanego, który opuści zakład karny w ramach warunkowego zwolnienia, program byłby realizowany nadal przy udziale sądowego kuratora zawodowego, który mógłby pełnić rolę koordynatora tych działań. W celu realizacji powyższych propozycji dotyczącej współpracy pomiędzy ww. instytucjami potrzebne są odpowiednie porozumienia, których intencją byłaby

²⁰ Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności, Informacja o kontroli NIK, 2014, 3.2.10, s. 57.

współpraca oraz koordynacja działań instytucji i organów udzielających pomocy społecznej w ramach świadczeń z pomocy społecznej oraz pomocy postpenitencjarnej osobom opuszczającym zakłady karne, a także ich rodzinom. Tego rodzaju porozumienia mogłyby być podpisywane na poziomie lokalnym przez poszczególne służby oraz instytucje i organizacje pozarządowe. Potrzebny jest również system, który dawałby kuratorom na etapie opracowywania programu wolnościowego, możliwość szybkiego skorzystania z bazy zawierającej informacje o programach dotyczących udzielania pomocy skazanym w ich społecznej readaptacji realizowanych przez organizacje pozarządowe na danym terenie w określonym czasie, informacje o miejscach noclegowych dla skazanych nieposiadających mieszkania, o możliwości podjęcia przez skazanych terapii odwykowych bądź udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych. Takie działania mogą być wykonane na bazie obowiązujących przepisów. Program wolnościowy przygotowany w sposób interdyscyplinarny, w porozumieniu ze skazanym i przez niego zaakceptowany, w którym zostały jasno wyznaczone cele i możliwości udzielenia pomocy przez poszczególne instytucje i organizacje, byłby możliwy do zrealizowania. Niezależnie jednak od tego, jakie organizacje pożytku publicznego i w jakim zakresie angażowałyby się w pomoc skazanym opuszczającym zakłady karne, to nie ma wątpliwości, iż efektywność tych działań będzie zależała głównie od dobrej współpracy pomiędzy Kuratorską Służbą Sądową a Służbą Więzienną. Konieczne wydaje się też prowadzenie badań nad potrzebami i motywacjami skazanych ubiegających się o dobrodziejstwo art. 164 k.k.w. W ten sposób można by eliminować z programów wolnościowych osoby o postawach roszczeniowych, jak i te, dla których główną korzyścią programu są jedynie dodatkowe przepustki, czy możliwość przeniesienia do zakładu karnego w pobliżu miejsca zamieszkania, a skupić się na pomocy tym osobom, które tej pomocy w rzeczywistości potrzebują.

Bibliografia

- Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007.
- Iwanowska A., Zespół „Krajowy Mechanizm Prewencji” w Biurze RPO, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Warszawa 2013.
- Jedynak T., Stasiak K., *Komentarz do ustawy o kuratorach sądowych*, Warszawa 2008.
- Kieszowska A., *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji społecznej skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012.
- Kiryłuk M., *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Biuletyn RPO Nr 42, Warszawa 2000.
- Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Kraków 2014.
- Lachowski J., *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010.
- Lelental S., *Kurator sądowy jako organ postępowania wykonawczego*, Konferencja 90 lat kurateli sądowej w Polsce. Historia – teraźniejszość – przyszłość. Kancelaria Sejmu, Warszawa 2010.
- Liszke W., *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, „Probacja” 2009, Nr 3–4.

- Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwość przeciwdziałania*, Łódź 2013.
- Nowa Droga*, podręcznik opracowany w ramach projektu PI Nowa droga – innowacyjny model współpracy z przedsiębiorstwami w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej młodych więźniów, Lublin 2014.
- Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, Nr 72–73.
- Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności. Informacja o kontroli NIK KPB-4101-006-00/2014.
- Szczygieł G.B., *Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002.
- Szczygieł G.B., *Przygotowanie skazanych do opuszczenia zakładu karnego (na przykładzie białostockiego modelu kurateli penitencjarnej)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2001, Nr 31.
- Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1999.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 930 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 1067),
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2012 r. w sprawie zniesienia niektórych sądów rejonowych (Dz.U. 2012 r., poz. 1112),
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2013 r., poz. 335),
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 października 2014 r. w sprawie utworzenia niektórych sądów rejonowych (Dz.U. z 2014 r., poz. 1404),
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 września 2015 r. w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (Dz.U. z 2015 r., poz. 1544).